

Pianos, jueus i silencis

PLÀCID
GARCIA-PLANAS

Sir Samuel Hoare, ambaixador britànic a Espanya, deia que entre els contrabandistes es va establir el costum de demanar per un presoner de guerra evadit el preu d'un piano. Quant val un piano en temps de guerra? Un piano es converteix en una andròmina inútil. En el present d'una contesa, la bellesa es malvèn al millor postor. El veritable luxe d'una guerra no és un piano, sinó un parell de botes, una manta o uns cigarrets”.

Aquest és un fragment d'*El marqués y la esvástica. César González Ruano y los judíos en el París ocupado*, un llibre que la Rosa Sala Rose i jo vam escriure fa quatre anys i que tocava de ple un tema espès, la llegenda negra d'Andorra: la suposada matança de jueus per mals passadors quan fugien de la persecució nazi. Un tret a la muntanya, lluny de tot rastre, i el que les víctimes portaven al damunt, fortunes minimitzades en joies i diners, ja era teu.

De quants assassinats concrets de jueus tenim constància a Andorra o a prop de les seves fronteres per documentació de l'època o per testimoniatges orals creïbles? En el llibre en vam fer un primer recompte.

Tenim constància de quatre matances diferents en les quals van morir deu jueus. Tots van ser assassinats per passadors que llavors no eren andorrans: eren majoritàriament espanyols, alguns dels quals es van nacionalitzar andorrans després de la Segona Guerra Mundial. Set d'aquests deu assassinats els coneixem per testimoniatges orals i tres han deixat rastre documental. Només sabem els noms i cognoms de tres de les víctimes.

En primer lloc tenim el cas de dos matrimonis belgues. El passador Quim Baldrich va mateixos personalment els seus cadàvers a l'Estany Negre. Els propis assassins, passadors espanyols, li van mostrar els cadàvers. “Els vam fotre

les dones i els vam matar”, li van dir. L'assassinat més documentat és el de Jacques Grumbach, diputat francès. Va partir a la fi de novembre de 1942 d'Ussat-les-Bains cap a la frontera andorrana en un grup de fugitius conduït per l'exguerriller republi-

cà espanyol Lázaro Cabrero. Poc després d'iniciar la marxa, Cabrero va exigir a cadascun dels fugitius 25.000 francs més per continuar, al·legant que a ell no li havia pagat ningú. Van accedir a pagar, però un cop arribats a Andorra. Després de dotze hores de marxa per un terreny difícil, el diputat jueu, un home gras i poc acostumat a l'exercici físic, va demanar descansar. Cabrero li va dir que s'esperés allà mateix, que mentre descansava seguiria amb el grup i que tornaria a recollir-lo en unes hores. El passador va tornar, però per engegar-li un tret al cap i quedar-se amb els 7.000 francs i el rellotge de Grumbach. Allà va quedar el cadàver fins que vuit anys després, el 1950, una avio-neta el va veure. Cabrero va ser detingut, acusat d'assassinat i robatori, i jutjat pels francesos. En la seva defensa va al·legar que Grumbach tenia el turmell trencat, que tenia instruccions de matar qualsevol fugitiu que posés en perill la resta del grup, i que li va llevar les pertinences personals només perquè ningú pogués identificar el cadàver. Cabrero va ser absolt i alliberat després de pagar un franc simbòlic.

També tenim el cas –documentat per l'historiador Josep Calvet– de George Gustave Allérhand i la seva esposa Anada, nascuda Gutwirth. Van partir al setembre de 1942 d'Ussat-les-Bains amb la intenció de creuar el legalment de Pirineus cap a Espanya, on mai van arribar. El 28 de desembre, el vicecònsol espanyol a Saint-Étienne va demanar per carta al governador civil de Girona que investigués el parador d'aquest matrimoni jueu. “Els guies que els han conduït els han robat i, es tem, que assassinat”, va escriure el

Sense destí

Manllavant el títol de l'estremidora novel·la (1975) del premi Nobel del 2002 Imre Kertész, la història semiautobiogràfica de l'adolescent que sobreviu a camps d'extermini nazis durant la Segona Guerra Mundial, i narrada amb una fredor esborronadora, aquest DiS del mes d'abril pretén indagar en aquest mateix anhel de tantes i tantes persones que van haver d'abandonar la seva llar empesos per la barbàrie i la desraó de la guerra i l'odi per embrancar-se en una nova aventura en la qual quedaven a mercè de la caritat, i l'avarícia i la mesquinesa, d'aquells que els transportaven devers un destí incert, o un no-destí. Devers una nova casa, una nova terra, nova gent, nova pàtria, en la qual havien de començar de menys zero, amb el pes del passat i de l'horror del buit, aquell vertigen que mai més t'abandona, com els éssers estimats que han mort pel camí. La política sí que té, en efecte, conseqüències directes en la quotidianitat de les persones, i potser per això esdevenen –si alguna cosa per fortuna ens ha ensenyat la història, i els historiadors, com aquests que il·lustren aquests fulls– crucials els principis, les ideologies i la consciència i la fe en un món millor d'aquell que hem heretat. A *La vida de los otros*, la memòria del Berlín de la guerra s'estén encara en la Berlín dels vuitanta, quan la Stasi, la policia política de la RDA, vigila, extorsiona, manipula i allargassa l'imperi de la coacció, però en el film assistim també a la caiguda del Mur i a la forma en què un país s'aixeca i obre tots els arxius secrets, que passen a ser del tot públics, a la vista del món. Un exercici de maduresa democràtica, i d'intel·ligència històrica, que altres països, sobretot Espanya, no han sabut, o pogut, o volgut fer en la mateixa mesura. Com si fos possible avançar sense fixar i consolidar els fonaments, fins i tot quan aquestes arrels han de ser per força doloroses, injustes o vergonyants. Lleida, i els Pirineus, i Andorra, han estat també terres de pas, d'ajut als milers de jueus i altres migrants que fugien de l'holocaust mundial, una memòria que a poc a poc es va recuperant. Com també es recupera, pur deure, els noms i les vides d'aquells que van triar, amb implicacions devastadores, l'exili interior, aquell que du a l'ostracisme i al dolor silent. Que s'expliqui i que es faci la llum. ■

Albert
Bayona
ARTISTA
(Lleida 1954)

Des de l'any 1986 es dedica a la docència a l'Escola Municipal de Belles Arts de Lleida (actual Escola d'Art Municipal Leandre Cristòfol), de la qual va ser director entre els anys 1995 i 2000. Els seus treballs en el món de la creació artística incorporen diferents disciplines: pintura, dibuix, fotografia, vídeo, tecnologies digitals i música. Entre 1986 i 2000 participa en l'organització de les diferents edicions de les Beques Entrega que atorga la Regidoria de Cultura de l'Ajuntament de Lleida als nous creadors; dirigeix la programació artística de la Galeria Periferiart i de les sales d'exposició municipals del Roser i Sant Joan, i duu a terme funcions de codirector de la Mostra de Cinema d'Animació de Lleida Animac. Els seus treballs han rebut l'ajut per a la creació artística i pensament contemporani de la Generalitat de Catalunya. ■

Movies [2014-2015]. L'origen de *Movies* és el resultat de visionar elements de metratge (*footage*) no utilitzat i guardat per a futures produccions, procedent d'Internet, lliure de drets d'autor, sota llicència de *Creative commons*. Cadascuna de les 132 pel·lícules visionades conté material divers, preses falses i recursos del cinema dels anys 50, sobretot

en blanc i negre, filmades en 35 mm. Posteriorment es van editar una sèrie de nou vídeos organitzats amb temàtiques diferents, sense alterar el contingut i mantenint la utilització de les estratègies cinematogràfiques del cinema clàssic. En l'àudio es va seguir el mateix tractament, relacionant-lo o modificant-lo, sempre que la llicència ho permetés. ■

Edita Diari Segre SLU **President** Robert Serentill Utgés **Director Executiu** Juan Cal **Director de Redacció** Santiago Costa **Subdirectora** Glòria Farré **Consell de Redacció** R. Banyeres, J. Barrull Castellví, C. Díaz, Tx. Martínez. **En aquest número** Plàcid Garcia-Planas, Josep Calvet, Jaume Barrull Pelegrí, Albert Bayona, Marisa Torres Badia, Lorenzo Plana, Vanesa Escolano Bernal, Marc Masdeu. **Disseny** Miquel Àngel Poch **Impressió** Lerigraf, C. Premsa, 2 – Alcoletge DL L-1771-2015 **Periodicitat** mensual.

PIRINEUS LLEIDA | EXILIS | OSTRACISME

vicecònsol a la carta. “La família d’aquest matrimoni, que resideix a Niça, i amb els quals m’uneixen grans llaços d’amistat per com de bé que es van portar durant la nostra gloriosa Croada, estan angoixats i em demanen notícies”. La policia francesa va arrestar l’espanyol Miguel González quan intentava cobrar un xec del compte corrent dels Allérhand. Se li van trobar dos xecs més en blanc signats amb el mateix nom. González va explicar a la policia que els talons els hi havia donat el seu cunyat, Pepe Pou, que va acceptar passar a Espanya el matrimoni jueu oferint com a guia a un membre de la seva xarxa. El guia va tornar de la travessia sol: assegurava que es va produir un enfrontament amb els carrabiners i que va aconseguir escapar amb la maleta dels Allérhand, on va trobar els xecs. González va ser condemnat a dos mesos de presó, i Pou i el guia es van esfumar. No es va tornar a saber res del matrimoni jueu. Com si s’hagués fos amb les muntanyes.

I, finalment, tenim tres noies assassinades a la vall del riu Madriu. En dona testimoni José Bazán, que tenia uns dotze anys quan van trobar els cossos de les tres noies. No recorda si va ser en 1942 o 1943. Tothom a Andorra, recorda Bazán, donava per descomptat que les tres noies eren jueves.

Quan estàvem corregint les galerades del llibre ens van arribar informacions de dos assassinats més. No necessàriament de jueves, però sempre inquietants.

Primer, el testimoniatge d’una dona que el 1985 va veure personalment com apareixia una fossa amb cossos als Cortals d’Engordany. Es va tornar a tapar tot per construir un xalet al damunt.

Segon, la troballa en el vessant francès del Pirineu, molt prop de la frontera andorrana, de les restes d’un adult i un adolescent dels anys de la Segona Guerra Mundial. Tenien un tret en el crani. Les autoritats franceses es van desentendre de cas i no van voler analitzar aquelles restes.

Per què no es van analitzar aquestes i altres restes? Per què no s’esvaeix la foscor?

Al cap i a la fi, els mals passadors van ser una minoria que embruten la feina, heroica, de la majoria, i va ser infinitament pitjor el que va ocórrer a la resta d’Europa. És per això que Andorra, en lloc d’amagar-se en les seves extenses pistes d’esquí, hauria de ser la primera interessada a aclarir els possibles crims que es van cometre a les seves muntanyes. O almenys intentar-ho. Fer l’esforç. Europa, des de la caiguda del Mur de Berlín, ja es mira en el mirall d’aquests traumes. Ignorar-la fa la llegenda més negra, i en cap cas no parlem de milers d’assassinats. Quants devien ser? Dos-cents? Cent? Vint?

De quants diners parlem? De quants pianos?

No és el nombre. És el silenci.

Callar és enterrar per segona vegada aquests europeus que buscaven la vida a les nostres muntanyes. ■

El Pirineu de Lleida, lloc de fugida pels jueus europeus

JOSEP CALVET
HISTORIADOR

Secularment, els Pirineus han facilitat el refugi i l’exili. Durant la primera meitat del segle XX, amb dos guerres mundials que tingueren el seu epicentre a Europa i una guerra civil acompanyada d’una llarga dictadura a Espanya, els Pirineus permeteren la salvació de milers de persones que fugien dels conflictes bèl·lics esdevinguts a banda i banda de la serralada. Al 1939 la marxa dels republicans a l’exili coincidí amb l’arribada dels fugitius de la Segona Guerra Mundial que volien abandonar l’Europa dominada pels nazis. Es tractava d’una gran paradoxa, ja que perseguits pel nazisme cercaven refugi a un país on governava un règim feixista molt proper a l’Alemanya de Hitler. Unes 80.000 persones arribaren a Espanya entre 1939 i 1944. Entre ells, joves francesos i militars desmobilitzats dels països ocupats que pretenien allistar-se a l’exèrcit aliat al nord d’Àfrica, pilots d’aviació aliats que després de ser abatuts al front de guerra perseguïen reincorporar-se als combats, polítics de països ocupats pels nazis que es dirigien al Regne Unit per constituir els seus respectius governs a l’exili i, finalment, jueus que fugien de la persecució que patien als territoris del III Reich alemany.

La fugida dels jueus presentava un caràcter èpic i dramàtic. Sis milions, dos de cada tres jueus que vivien a Europa a l’inici de la dècada dels anys trenta, havien mort al 1945. Uns pocs milers aconseguïren fugir de l’Holocaust i salvar-se a través dels Pirineus. Hom calcula que uns cinc mil utilitzaren els camins que comuniquen els departaments francesos d’Alta Garona i Arieja i el Principat d’Andorra amb la Val d’Aran, el Pallars Sobirà, l’Alt Urgell i la Cerdanya. Fins 1944 es tractava, fonamentalment, de famílies que acostumaven estar integrades pels avis, els fills i els néts. Durant l’any 1944 els fugitius eren joves i nens orfes que havien estat amagats a França fins llavors. Aquest èxode finalitzà a l’agost de 1944 després de l’alliberament del sud de França per part dels aliats.

Durant 1939 i els primers mesos de 1940 creuaren a través de les duanes de Pònt de Rei i la Farga de Moles però ben aviat les autoritats espanyoles restringiren, per pressions alemanyes, la concessió de visats d’entrada al país. Des de llavors les evasions passaren a ser clandestines i s’executaren a través dels colls de muntanya. Calia superar llargues rutes caminant de nit, sota el fred, la boira i la neu i evitar la vigilància de la gendarmeria francesa i de les patrulles alemanyes equipades amb unitats

d’esquiadors i gossos ensinistrats per seguir el rastre de les persones. Vestits amb roba i calçat de ciutat s’aventuraven a emprendre una odissea incerta que en molts casos els ocasionà accidents, esgotament físic i congelacions que motivaren morts, ferits i amputacions d’extremitats.

Alguns ho aconseguïren amb l’ajut de les xarxes d’evasió en les quals col·laboraven com a guies contrabandistes, pastors i exiliats catalans. Tot i això, la gran majoria eren detinguts només trepitjar territori espanyol. El règim de Franco mantingué una actitud incerta i el tractament atorgat als jueus durant aquests cinc anys tingué foscors i clarors. Entre 1940 i 1942 es decretà puntualment l’expulsió a França d’alguns jueus que acabaren als camps d’extermini de l’est d’Europa en el que fou una clara constatació de la col·laboració del franquisme amb l’Holocaust. La major part, però, ingressaren a les presons de Vielha, Sort i la Seu d’Urgell abans del seu trasllat a la presó habilitada al Seminari Vell de Lleida. A Lleida, el governador civil decidia si eren enviats al camp de concentració de Miranda de Ebro o sortien en llibertat i eren allotjats en hotels de la ciutat o al balneari de Rocallaura. Amb el pas dels mesos i l’evolució de la guerra en favor dels aliats, es flexibilitzà la política d’acollida facilitant que les famílies jueves poguessin allotjar-se en hotels dels pobles del Pirineu i de Lleida abans del seu trasllat a Barcelona. Barcelona era el lloc de concentració d’aquestes persones abans que abandonessin Espanya cap a un tercer país, normalment a Centreamèrica, els Estats Units o el llavors protectorat britànic de Palestina. Malgrat les vicissituds i les situacions d’incertesa que visqueren, la major part dels jueus que aconseguïren traspasar els Pirineus recorda amb gratitud el seu pas per Espanya. Una paradoxa més d’aquesta història d’exilis i persecucions. L’ombra d’Auschwitz on moriren molts dels seus familiars a ben segur que modula els seus records. ■

L'exili interior

JAUME BARRULL PELEGRÍ
HISTORIADOR

Exili i interior no deixa de ser una paradoxa que, combatuda per alguns historiadors, ha funcionat força bé per referir-se a aquelles persones que l'any 1939 va decidir quedar-se al país. L'exili, el real, sempre és una opció molt dura. És abandonar els teus, la casa i totes les teves coses, es abandonar la pàtria sabent que les possibilitats de tornar ja no dependran de la voluntat d'un mateix. La convulsa situació del món el 1939, sobretot d'Europa, devia contribuir que la balança s'acabés inclinant, malgrat tot, per no abandonar el país, sobretot si hom no havia tingut cap responsabilitat política important.

Sí que es tenia notícia de com les gastaven els nacionals, però poca gent va preveure una repressió socialment tan àmplia i tan duradora en el temps. Espanya, certament, era un país turmentat per la conflictivitat social i política: tres guerres civils (a Catalunya quatre) en un segle. Tanmateix, mai els vencedors s'havien proposat acabar definitivament amb els vençuts: més tard o més d'hora, les aigües tornaven al seu curs habitual. Això va fer errar el tret a més de quatre. No van calcular l'afany repressor del règim de Franco. Ni tampoc un odi tan contundent. Potser perquè mai abans el poder polític, econòmic i religiós, des de l'escala general fins a la local, havia vist tan amenaçats els seus interessos com durant l'etapa republicana; ni havien sofert, tot sigui dit, una repressió tan contundent com la de l'estiu del 1936.

Alguns dels que, prudentment, va decidir quedar-se ho van pagar molt car. El cas potser més escandalós va ser el del gironí Carles Rahola, afusellat contra la tàpia del cementiri un mes després que els franquistes ocupessin Girona.

Moltes altres persones, algunes de molt rellevants en la vida social o cultural del país, van ser despulades dels honors justament guanyats, se'ls va limitar, si no prohibir del tot, l'exercici de la seva professió i es van veure sotmeses a una mena de mort civil que els abocava a viure en un món clos, reduït a la família i als amics més propers. No era ben bé el mateix que l'exili, ni van arrossegar la pesant càrrega que aquest comportava, però des de diferents punts de vista bé podia semblar que vivien, sense moure's de casa, molt lluny de Catalunya. D'exemples n'hi ha a cabassos. Potser un dels més coneguts, en bona mesura perquè va tenir la fortuna de sobreviure molts anys al règim, és el metge i cirurgià Moisès Broggi.

A Lleida aquest tipus de personatges no van abundar: les personalitats més destacades van marxar, prudentment,

a l'exili o, si es van quedar al país, van canviar de ciutat mirant d'evitar el clima de revenja i d'humiliació a què s'haurien vist sotmesos pels sectors socialment afins, però aleshores decididament arrengrats amb els vencedors. Va ser el cas de l'oftalmòleg Antoni Pujades, regidor durant els anys de la República que es va establir a Reus, o d'Antoni Bergós, polític i advocat, que des dels temps de la primera dictadura havia desenvolupat una gran activitat cultural i política, que un cop va sortir de la presó se'n va anar a viure a Barcelona.

Es podrien, però, comptar per desenes les persones que sense tenir una posició social tant preeminent van viure experiències semblants. D'aquestes, a Lleida sí que n'hi hi havia i, sovint, la invisibilitat en què van viure els ha condemnat, potser per sempre, a ser ignorats. Artur Vives, un home culte, poeta i filòsof vocacional, refugiat al seu pis de la Bordeta, es va viure condemnat al silenci. Pepita Raimundi, jove directora d'una escola a Balaguer durant la guerra, va ser condemnada a presó i, potser pitjor, expulsada de l'escola, pública i privada; per sort l'edat va jugar a favor d'ella i, en bona mesura, va aconseguir recuperar-se de tants anys d'ostracisme.

Com a grup social, potser va ser la pagesia la que més es va resistir a marxar. El seu ofici estava massa lligat a una terra concreta i aquesta no te la pots endur. El seu món potser també era massa limitat per emprendre un camí del tot desconegut, on es trobarien amb llengües estranyes. La Teresa Pàmies, a *Quan érem refugiats*, va explicar el desconcert i l'angoixa de tantes dones que mai abans havien sortit del seu poble. Potser per això, perquè molts no van marxar, la repressió, proporcionalment, es va batre més durament a les comarques rurals. Molts d'aquest pagesos, dels que es van quedar, no havien comès cap més delictes que haver plantat cara, des del sindicat o des de l'ajuntament, als poders caciquils que des de sempre havien campat al seu gust i, per tant, no se sentien directament amenaçats.

Vicenç Ximenis no va poder triar: el van fer presoner a la batalla de l'Ebre. Després de rondar durant anys per camps de concentració i penals franquistes, va poder tornar a Bellvís. La caiguda dels companys del POUM de Lleida el van tornar a la presó per uns quants mesos. Quan va sortir es va refugiar a la torre, lluny del poble: el final de la Guerra Mundial lluny d'acabar amb el règim l'assen-tava decididament i havia de triar entre una lluita incerta i viure la seva pròpia vida, al preu, però, del més radical aïllament. Fins als anys seixanta, que el país va recobrar, a poc a poc, el pols, i tornarà al combat. ■

Fotograma del vídeo 'Movies_01'. Material procedent d'arxiu (Stock Footage Sample Reelf).

Fotograma del vídeo 'Movies_01'. Material procedent d'arxiu (Stock Shots, Miscellaneous) PET1002_R-3B.

Fotograma del vídeo 'Medical_01'. Material procedent del film *How to evert the upper eyelid* (1948).

Fotograma del vídeo 'Medical_01'. Material procedent del film *How to evert the upper eyelid* (1948).

Fotograma del vídeo 'Medical_01': Material procedent del film *How to evert the upper eyelid* (1948).

Fotograma del vídeo 'Medical_01': Material procedent del film *Extra and intra capsular cataract extractions* (1937).

Mujeres en el Gulag estalinista

Monika Zgustova

Vestidas para un baile en la nieve

Galaxia Gutenberg, 269 p.

Vestides per un ball a la neu

Galàxia Gutenberg, 272 p.

MARISA TORRES BADIA

La literatura como tabla de salvación en los campos de Siberia

He aquí un testimonio de conmovedora denuncia. La pluma de la escritora y traductora checa Monika Zgustova (Praga, 1957) nos sumerge, por los caminos del dolor, en un relato construido desde el testimonio vivencial de nueve mujeres supervivientes de los campos de trabajo siberiano. Su relato supone para el lector el descubrimiento de todo un universo represivo que se fraguó y pervivió en la Unión Soviética de Stalin.

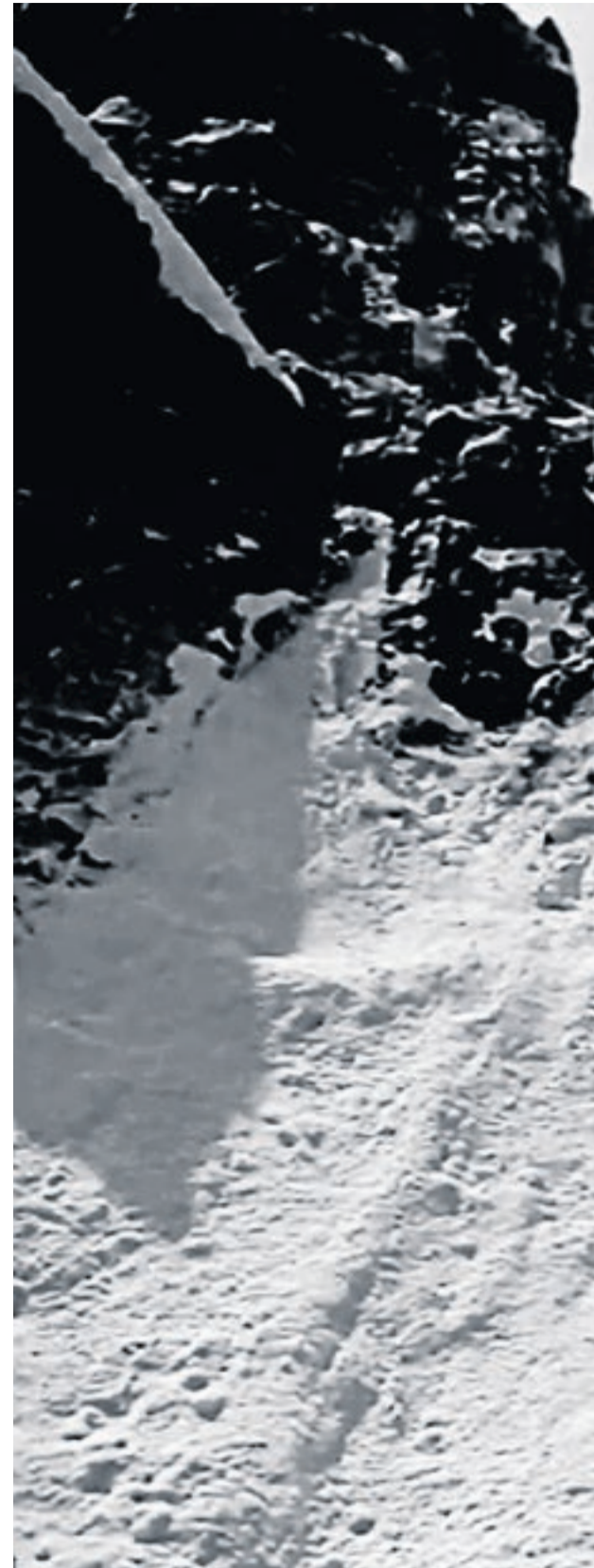
A partir de los contactos de la autora con una asociación de antiguos presos del Gulag, se inicia así un viaje introspectivo y emocional tejido por entrevistas presenciales a estas mujeres —hasta el momento siempre se había recurrido al testimonio masculino— que traspasa la línea de lo meramente emotivo para adentrarse, por la vía del testimonio puro, en el sórdido relato de la represión. Ante nuestros ojos desfilan así las vejaciones de unos seres prácticamente arrastrados de sus hogares por motivos arbitrarios y caprichosos. La delación de un vecino, la relación amorosa con algún escritor que no escribía según el canon soviético del realismo socialista..., cualquier pretexto era válido para condenar a estas mujeres a un doble castigo. Por un lado, la usurpación de la libertad tras las purgas estalinistas y la condena a medio hostil; y, por otro, el estigma de un segundo dolor: el regreso a un entorno familiar al que muchas de ellas ya no podrían adaptarse.

El esquema que escoge Zgustova para presentarnos la denuncia en un lugar común dominado por el pánico, la represión y los arrestos, no es otro que el extrañamiento y el desgarramiento existencial. La autora visita a las víctimas y di-

aloga con ellas *tête à tête*, iniciándose así un relato dentro del relato. Pasado y presente se hermanan en una suerte de imbricación emocional conmovedora que da paso al testimonio, entre otras, de Ela Markman, Zayara Vesiólaya o Irina Emeliánova —hija esta del último amor de Boris Pasternak, autor de *El doctor Zhivago*—, partiendo siempre de la descripción de un espacio desgraciadamente cotidiano, el momento de la detención: “la noche del 27 o 28 de agosto alguien llamó a la puerta. Varios policías secretos llevaron a cabo un registro domiciliario que se prolongó hasta al amanecer. Por la mañana se llevaron a Ariadna. Ya no volvió”.

Así pues, el libro se construye a partir de dos ejes vertebradores claros: el de la denuncia y, por otro, el de la palabra y la salvaguarda de la belleza frente a una realidad desoladora. La literatura —como ha escrito Xavier Macià— se convierte en mirada y espejo, aunque haya nacido de la tiniebla. En contexto tan sórdido, la palabra creadora deviene reposo y luz dentro de un infierno personal en el que la dignidad humana se ve usurpada. Los traslados a los campos de trabajo en vagones de ganado, el hacinamiento y la muerte en dichos vagones, los trabajos forzados cavando doce horas al día a cincuenta grados bajo cero y en plena oscuridad en el campo de Kniazh-Pogost, o, en fin, las palizas, violaciones y abortos provocados, superaban todo lo humanamente soportable; sin embargo, todas ellas coinciden y confiesan que la literatura, la poesía o las cartas les ayudaron a salvarse de la locura y del suicidio: “muchas gente componía versos en los campos de trabajo, eso ayudaba a mantener la mente ocupada.”

Hay escritos que no dejan ni deben dejar al lector indiferente, y *Vestidas para un baile en la nieve* es uno de ellos. Monika Zgustova lo deja claro a través de una doliente epopeya en la que nos invita a la reflexión desde la denuncia, desnuda y desgarradora denuncia, de esas mujeres que sus carceleros denominaban señoritas moscovitas o señoritas de las blancas manos. Todas ellas vivieron en la barbarie; todas reconocen que fueron salvadas gracias a su fortaleza física e intelectual, y al poder secreto de la palabra: “Ni en unas condiciones tan adversas perdió Olga la costumbre de componer poemas. Repetía los versos de memoria, pues no le permitían escribirlos”. ■

Fotograma del vídeo 'Movies_01'. Material procedent d'arxiu (Stock Footage Sample Reeloffic).

Omplir el buit

Miquel de Palol

Què!

Angle Editorial, 247 p.

LORENZO PLANA

Un repte imprescindible de la mà d'un autor tocat pel nervi creador

Miquel de Palol, a qui devem algunes de les obres cabdals de la literatura catalana de les últimes dècades, és un escriptor, si em permeten la ironia, “massa” intel·ligent. Obliga insidiosament els lectors a plantejar-se fins a quin punt pot seguir els seus esquers, les seves pistes, fins on estem obligats a sentir la seva llibertat absoluta, de quina manera podem digerir millor la seva visió única i absorbent, o com, en definitiva, podem protegir-nos de la seva radicalitat abassegadora a l'hora de retratar de manera procaç els racons més ambigus i perillosos de la nostra realitat actual. Ell sempre ens situa a l'abric d'un univers cultural tan personal com exhaustiu, tan ampli com pugui suggerir el seu horitzó inexhaurible. Així com la Teoria del Tot —teoria hipotètica de la física teòrica que explica i connecta en una de sola tots els fenòmens físics coneguts— suggereix certa dinàmica irresistible, de la mateixa manera ens trobem a *Què!* una altra espècie de teoria general sotjada per continuades argumentacions i tombants misteriosos.

En aquesta enèrgica novel·la de Miquel de Palol, vivim la deriva d'un protagonista peculiar que descobrirà, impulsat per la feixuguesa insuportable del seu veí, que l'única forma racional de treure-se'l del damunt, i de tot el que suposa una societat egoista i estúpida, serà provocar la seva mort. S'obre així un periple fascinant pel pensament de literats i filòsofs obsedits per l'art de l'assassinat, via les teories i formulacions de Stendhal, De Quincey, Camus, Capote o Sade. Mentrestant sorgeix una estranya i aclaparadora complicitat

entre el protagonista i el seu veí, Martí Pelegós. Fins on arriba Miquel de Palol en aquest llibre? Ras i curt: es tracta, diguem-ho així, d'un electroxoc irrepètible. L'autor de *Què!* capgira un paisatge assimilable, i connecta una horripilant i enutjosa amistat amb l'horripilant i enutjosa dimensió d'un món global esborronador. I l'extraordinari del cas és que ho fa de manera exhaustiva. Martí Pelegós es convertirà en una mena d'oficiant que proveirà el nostre heroi de relacions femenines i estranys successos.

El nostre protagonista anirà descobrint així que si de veritat pretén mantenir la seva dignitat, només ho pot fer assassinant Pelegós. Però tot es complica quan comprèn que el seu veí ha estat suplantant la seva identitat... Al final, després de deduir que en el fons a qui pretén derrotar és al gran Sigmund Freud, i amb ell tota la cultura occidental i la vulgaritat generalitzada del present, i, molt més encara, derrotar el mateix Déu, el nostre protagonista arriba a veure's tan sol, tan despullat davant aquell gran ermot existencial, que només aleshores comprendrà que les circumstàncies acaben de regalar-li la nova anatomia d'un viatge vital. El protagonista principal descobreix així que existeix una dimensió paral·lela dins l'univers, una espècie de pietat davant de l'heroi degenerat, però al cap i a la fi autosuficient, noble a la seva manera.

Com acostuma la novel·lística del nostre autor, l'allau de detalls i referències culturals duu la història cap a un desenllaç inesperat. El lector de *Què!* comprèn aleshores que l'autor ha estat jugant una partida d'escacs amb nosaltres tota l'estona. I no podia ser d'una altra manera, perquè Miquel de Palol, com demostren les seves novel·les, pot ser difícil, divertit i aspre al mateix temps. És el peatge que ens fa pagar una ment tan rica i enlluernadora. *Què!* és tot un desafiament, un repte imprescindible de la mà d'un autor tocat pel nervi creador i la creació de situacions i diàlegs en plenitud dels seus recursos expressius. Un cop acabada la lectura de la novel·la ja no serem mai més els mateixos: quedarà aferrada per sempre més en nosaltres l'aventura d'haver intentat omplir el buit. ■

Ella fue...

Alejandra Pizarnik

Poesía completa (1955-1972)

Edición a cargo de Ana Becció
Lumen, p. 480.

VANESA ESCOLANO BERNAL

“He dado el salto de mí al alba. He dejado mi cuerpo junto a la luz y he cantado la tristeza de lo que nace”

La sin par Alejandra Pizarnik (Buenos Aires 1936-1972), poeta, prosista, ensayista y traductora argentina, vuelve a resurgir en el panorama literario gracias a la reedición de su *Poesía completa* —la primera edición apareció en 2000— a cargo de Ana Becció, volumen que solo difiere de su antecesor en algunos ajustes de portada y cubierta, ahora ilustrada con una fotografía de la autora tomada en 1966 por Daniela Haman.

Sin una recepción acertada, o cuando menos justa, Pizarnik emerge en el horizonte poético con un estilo ecléctico y con obras que traspasan las fronteras del género. Los ojos de la crítica han buscado comparaciones en las filas del surrealismo o del simbolismo, no sin mo-

tivos evidentes; sin embargo, Pizarnik es un poco de eso y de aquello, con mucho de su universo interior, único y, a veces, indescifrable. Un universo conectado con sus sorprendentes relatos (*Prosa completa*, 2000) y sus *Diarios* (2000), portadores ambos de un encendido lirismo, o incluso con obras híbridas a caballo entre el ensayo y la prosa poética (*La condesa sangrienta*, 1966). Su sintaxis, singular explosión de adjetivos y metáforas, o su particular manera de ver la realidad al detalle, logran que sus versos se transfiguren en pura y arrebatadora imagen. Poco escapa en su decir a la recurrencia de la Muerte, que protagoniza casi la totalidad de sus poemas; poco, también, escapa a sus *alter ego*, hijos de la oscuridad o de la noche, lastrados por miedos y obsesiones que atormentaron a la poeta durante toda su vida.

Con una profunda crisis de identidad —era hija de inmigrantes judíos— y varios complejos (tartamudez, hipotiroidismo o acné...), recurrió al psicoanálisis desde joven de la mano del Dr. León Ostrov, con quien mantuvo además una estrecha relación de amistad —le dedica el poemario *La última inocencia* (1956)— y correspondencia recogida en el volumen *Cartas. Alejandra Pizarnik/León Ostrov*. Una singladura de importancia comparable a su estancia en París, en la que mantuvo estrechos vínculos con autores de la talla de Cortázar, Paz o Duras. Fue allí donde bebió de los más grandes poetas franceses, como Baudelaire, Rimbaud o Artaud (a quien tradujo), los cuales dejaron profunda huella en su poética y poemas, rebotantes de complejas e intensas referenci-

as interdisciplinarias (Klee, Goya...). Con una vida llena de brechas y huecos, y víctima de la depresión, el plano personal y el poético parecen entremezclarse en la escritora argentina sin una barrera definida. Su poesía nos aboca así a un abismo de negatividad onírica que declara su “amor-odio” hacia la muerte y prefigura el desenlace anunciado, casi a gritos, desde el principio de su poesía. Esa obsesión por la muerte fue su condena y su motor poético al mismo tiempo; sin ella, ella no hubiera sido, pero con ella, ella fue y ya no es más. No fue más que lo que nunca quiso ser, nunca encontró la personificación de sus deseos. Es por eso que recurre constantemente a la alteridad, quizá el rasgo más característico de toda su obra poética. En Pizarnik, empezando por ella misma, todo se duplica, todo se desdobra en perpetua búsqueda. De ahí la importancia del espejo. La duplicidad del cuerpo es para ella casi una obsesión, una proyección donde ella se ve desde fuera. Como en el poema “Yo soy” (“cuando vea los ojos / que tengo en los míos tatuados), buscando quizá lo que deseaba ser o, cuando menos, conocer lo que era: “mi vida? / vacío bien pensado / mi cuerpo? / un tajo en la silla (...) mi rostro? / un cero disimulado / mis ojos? / ah! trozos de infinito”. Un 25 de septiembre no soporta más su existencia y se quita la vida en su casa ingiriendo una sobredosis de pastillas. Estaba de permiso del hospital psiquiátrico de Buenos Aires. Su último poema lo dejó escrito en la pizarra de su cuarto donde la hallaron sin vida. Sus versos finales fueron estos: “no quiero ir / nada más / que hasta el fondo”. ■

Tots els russos us dieu Miquel

Ets el gran duc Miquel de Rússia. Fill del gran duc Miquel de Rússia. Et dius Miquel igual que el primer sobirà Romanov: Miquel I, tsar per la gràcia del Senyor, emperador de totes les Rússies. No seràs tsar, tu. Ni tsarévix. Fill de tsar ho fou el gran duc Miquel de Rússia, Miquel II, que també va ser dipositari de la màxima autoritat però va abdicar vint-i-quatre hores després. Ara és mort, ell, d'una bala al cervell, i tu vas perdre la fortuna quan el Soviet Regional dels Urals i Lenin van aprovar el seu assassinat. El primer Romanov depurat pels bolxevics.

Tres dels teus germans van seguir la seva dissort, però tu has salvat el coll perquè vius a l'estranger. Virtuts de l'exili.

Es va creuar sovint en el teu camí, el Miquel, i us confonien per raons òbvies. Les similituds són clares: el teu pare, Miquel Nicolaiévix, governador general del Caucas, ja tenia prou feina dominant les terres que s'estenien des de la mar Negra i la mar d'Azov fins a la mar Càspia, i va decidir que t'eduquessin uns tutors privats. Com era tradició en els Romanov, et van fer destacar en la carrera militar després de seguir una formació espartana: dormies en catres de l'exèrcit, et rentaves amb aigua gelada pels matins, esmorzars frugals. Vas arribar a coronel i a ajudant de la cort imperial, poca cosa si la compares amb els assoliments de l'altre Miquel. Ell va formar part de la Guàrdia Muntada d'Artilleria, l'anomenaren cavaller del Molt Noble Orde de la Lligacama, va comandar la «Divisió Salvatge» i un parell de divisions de Cosacs durant la Primera Gran Guerra. El van ascendir, primer, a tinent general, li van atorgar l'Orde de Sant Vladimír i, finalment, el proclamaren general adjunt. Això sí, ell cria malves i tu encara remenes la cua.

Seguint una pràctica familiar típica en alguns Romanov, tu, Miquel Mikhailòvitx, vas ser desterrat de l'imperi per culpa de les faldilles no contemplades en el protocol. Un babau, afirmava la teva mare. Un ruc, assegurava el tsar Alexandre III quan et va desposseir dels títols militars pel casament morganàtic amb la néta del millor poeta rus, en Puixkin. No s'ha de confiar en els fruits d'aquests que escriuen, però la Natàlia era tan bonica. El disgust va enviar la teva mare a Crimea, en estat de xoc, on va morir d'un atac de cor. Ni a l'enterrament et van deixar anar. Enrere queden els dies en què t'anomenava Misha-Misha a Tblissi.

A en Miquel, l'altre, dit Misha de petit, també li va costar decidir-se: després de renunciar a l'amor d'una cosina germana (l'Església Ortodoxa no permetia els casaments incestuosos), d'una donzella plebea empleada a casa de la germana petita, d'un matrimoni de conveniència amb una princesa de la Casa Reial Britànica, es va acabar decantant per una altra Natàlia, casada amb un company d'armes. Davant l'enuig del seu germà, el Tsar Nicolau II, la va prenyar i van tenir el plançó abans que ella es divorciés per tercera vegada. Durant una escapada per Europa es van casar a

Viena i Miquel Aleksandròvitx consumà la traïció: desobeeix l'Emperador, s'autoexclou de la successió i ignora la malaltia del seu nebot i legítim hereu, el tsarévix Aleksei, hemofílic. Has de reconèixer que la seva tombarella encara va resultar més escandalosa.

A l'exili, Miquel, i és veritat, una vida a tot drap per començar: desposat amb la comtesa de Torby has viscut a Alemanya, França i Anglaterra. Lacais, majordoms, una ajudant de cambra, una donzella, una institutriu pels nens, cuiners. Vas presidir festes, dirigir una empresa d'embotellament d'aigua mineral, vas involucrar-te en la construcció de l'Església Russa a Cannes, d'hotels i de casinos. Ah, i és clar, vas fundar el camp de golf Le Cannes-Mandelieu Old Course, on ara penses si vas obrar bé en escriure aquella novel·la rancuniosa contra la Mare Pàtria i la teva família, si va ser correcte marginar l'altre Miquel i la seva flamant esposa quan van arribar a Kenwood.

Ell va ser perdonat en tornar a Rússia després de les vacances per la bella Europa. Va alçar-se heroi de guerra i, posteriorment, va provar intercedir amb el tsar per crear una monarquia parlamentària que salvés el país. Malgrat el fracàs, va acceptar ser el regent del nebot malalt quan Nicolau II va abdicar sota pressió de la Duma i dels generals, inclús va mantenir el cap alt quan li va caure sobre les espatlles el pes d'un títol amb data de caducitat, intentant pactes impossibles amb el Soviet de Petrograd i el ministre Kerenski. Ell, Miquel, no tu, sinó l'altre, va ser el punt i final d'una època, la dels Romanov.

En aquests moments, Miquel Mikhailòvitx, només ets uns punts suspensius. La parentela ha anat caient pel martell i la falç de Lenin i Stalin: ningú no et va fer cas quan vas operar des de França com a agent de préstecs als russos i vas advertir el tsar de la revolució que es gestava. Ja ho deia la mare, Miquel, un babau que només sobresorties per l'atractiu i la simpatia a les reunions de la noblesa.

Això t'ha salvat, Miquel, la superficialitat. Has aconseguit que el rei Jordi V et consignés una pensió generosa, has casat la filla petita amb un Battenberg i la gran amb un Wernher. El gendre us manté a tu i a als teus, i heu tornat a Cannes, al camp de golf, on agafes un pal del set per assaltar el green. Te n'has sortit, Miquel, ets viu pel pessimisme que no ha cregut mai en la Revolució ni en els Romanov, que et van convertir en un pària. Però ets un d'ells, un rus de cap a peus, i les notícies de casa i la malaltia de la teva dona han fet que embogeixis. Ja sempre obraràs de personatge secundari, seràs l'altre Miquel, sense la glòria de la decadència dels tsars ni el rang de camarada del nou proletariat lliure i utòpic.

El teu fill Miquel obtindrà la nacionalitat britànica el mil nou-cents trenta-vuit. La fita del benjamí Miquel Mihailòvitx, sang de la teva sang, comte de Torby per part de mare, t'agafarà a Hampstead, Londres, sota terra. ■

MARC MASDEU
ESCRIPTOR

(Castellar del Vallès, 1976). Periodista de formació, ha publicat cinc llibres de poesia, un llibre de contes i una novel·la. També ha traduït T.S. Eliot. Actualment segueix escrivint.

Ramon Pichot. Germaine, c. 1900 (detall).
Col·lecció Artur Ramon, Barcelona

Exposició fins
al 22 de juliol

MUSEU
NACIONAL
D'ART DE
CATALUNYA

Exposició organitzada
conjuntament pel
Museu Nacional
d'Art de Catalunya
i l'Obra Social
"la Caixa"

Ramon
Pichot
D'El Quatre Gats
a la Maison Rose

www.caixaForum.es

CaixaForum Lleida

Obra Social "la Caixa"